

Gondolatok Katona Magda Az afganisztáni politikai kibontakozás lehetősége című cikkéhez

Kaltenecker Emese

A cikkben szereplő téma igen aktuális, ettől függetlenül azonban viszonylag kevés azon elemzések száma Magyarországon, amelyek Afganisztán politikai szereplőinek és az ország elmúlt évtizedeinek alapos ismeretéről tanúskodnának. Katona Magda szóban forgó cikke szemmel láthatólag ilyen ambíciókkal készült, azonban véleményem szerint adatbősége és – az első látásra – kompetensnek tűnő megállapításai ellenére nem tudta elérni a kitűzött célt.

Meglehetősen sok a tárgyi tévedés a cikkben, azonban ennél is súlyosabbnak ítélem azt, hogy a kifejtett koncepció, illetve elemzés helytelen premisszákból indul ki, és így a szerző – szükségszerűen – helytelen következtetésekre jut.

Az alábbiakban pontokba szedve (a cikkben való előfordulás sorrendjében) próbálom bemutatni a cikk téves adatait, illetve megállapításait:¹

1. *A szerző azt állítja, hogy a szovjet megszállás nyomán, illetve a szovjet kivonulás után kialakult afganisztáni belső káosz orvoslása céljából „2001 őszéig senkinek sem volt bátorsága nyílt katonai intervenció formájában ismét beavatkozni, hiszen ez a konfliktus esetleg a harmadik világháború kitöréséhez vezetett volna”.*

Ez igen meglepő kijelentés, ugyanis általános az a vélekedés, hogy az Egyesült Államok azért hagyta magára 1989 után Afganisztánt, mivel a szovjet kivonulás után megszűntek a stratégiai amerikai érdekek a térségben, és Afganisztán valójában érdektelenné vált a nyugati nagyhatalmak (mindenekelőtt az USA) számára. Ezt maguk az afgánok is így érzik, ők általában cserbenhagyásként élték meg az USA érdeklődésének hirtelen hanyatlását. A szerző állítása azért is érthetetlen, mivel a szerző a cikkében maga is kifejti később, hogy az Afganisztánnal szomszédos államok összességében éppen az 1992 után beállt káosz fenntartásában voltak érdekelték. Ilyen értelemben tehát szó sincs arról, hogy világháborús veszélyt hordozott volna magában bármiféle intervenció 1989 után, hanem egyszerűen egy ilyen intervencióban nem volt érdekelt egyik nagyhatalom vagy szomszédos ország sem.

A tavaly októberben megindított amerikai hadműveletek egyébként éppen azt bizonyítják, hogy amennyiben az érdekek úgy kívánja, az USA nem zárkózik el az intervenciótól (sem). Természetesen amennyiben az elmúlt években valamely szomszédos állam lerohanta volna Afganisztánt, úgy az több más szomszédos ország nemtetszését váltotta volna ki, és akár regionális háborúhoz is vezethetett volna. Világháborús veszéllyel azonban még ebben az esetben sem lehetett volna komolyan számolni.

2. A szerző azt állítja, hogy „a washingtoni kormányzat az USS Cole hadihajó ellen 2000. októberében elkövetett merénylet után választás elé állította a tálibokat: ha kiegyeznek az Északi Szövetséggel, és kiadják Ben Ladent, új Marshall-segélyt, ha nem, bombaszőnyeget kapnak ellentételezésül. A tálibok számára egyértelművé vált, hogy Washington átfogó katonai hadműveleteket készít elő.” A szerző a továbbiakban arról ír, hogy „a szaúdi milliomosnak nem volt nehéz meggyőzni a tálib vezetést: ne gondolják, hogy az ő kiadatásával megússzák, előbb-utóbb velük is végezni fognak”.

A szerző tehát azt sugallja, hogy az USA már régen elhatározta, hogy leszámol az afganisztáni tálib rezsimmel. Ez azonban igencsak megkérdőjelezhető kijelentés. Kétségtelen, hogy az USA és a nemzetközi közösség nem nézte jó szemmel a tálibok hatalmát, és három ország (Pakisztán, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek) kivételével a tálib rezsimet egyetlen ország sem ismerte el Afganisztán hivatalos képviselőjének (annak ellenére, hogy az utóbbi években a tálibok már az ország területének több mint 90 százalékát ellenőrizték). Az is tény, hogy a tálibok középkori jellegű hatalmi módszerei, a nőkkel szemben tanúsított bánásmódjuk, valamint a Bamjanban lévő Buddhaszobrok lerombolása széles körű nemzetközi tiltakozást váltottak ki. Mindettől függetlenül azonban semmilyen nyilvános adat nincsen arra vonatkozóan, hogy az USA átfogó és megsemmisítő katonai hadműveletekre készült volna a tálib rezsim ellen. Ennek oka éppen az, hogy – miképp fentebb jeleztük – az USA stratégiai érdekei az 1989-es szovjet kivonulással, majd a Szovjetunió szétesésével megszűntek Afganisztán térségében. Bár ezen érdekek bizonyos mértékig újraéledtek az 1990-es évek közepén a Kaszpi-tengeri szénhidrogén-lelőhelyek felfedezése miatt, mindezen érdekek azonban korántsem értek el olyan szintet, amely az USA közvetlen katonai akcióit indokolta volna. Nincs semmi okunk azt feltételezni, hogy Ben Laden kiadatásától függetlenül az USA már eltökélte volna a tálib rezsim megdöntését. Az elmúlt évek eseményei éppen azt bizonyítják, hogy az USA évekig húzódozott átfogó katonai akciót indítani Afganisztán ellen, annak ellenére is, hogy a tálibok nem adták ki Oszama Ben Ladent. A szerző egy helyen maga is utal arra a tényre, hogy az USA félhivatalos diplomáciai érintkezésben is állt a tálib rezsimmel, és valószínű, hogy Oszama Ben Laden kiadása esetén Washington hivatalosan el is ismerte volna a tálib kormányzatot.

3. A szerző említést tesz arról, hogy „az 1988-as genfi egyezménycsomag rögzíti, hogy a Hindukustól északra elterülő területek... orosz befolyási övezetbe, míg a Hindukustól délre fekvő térség... a brit, illetve az amerikai, nyugati érdekövezetbe tartoznak”. A szerző azt is írja cik-

kének egy másik helyén, hogy Afganisztánban „az érdekövezetek határát nemzetközi egyezmények titkos záradékai rögzítik napjainkig”. Továbbá: „a genfi egyezmények titkos záradéka ki mondja az ország érdekövezetekre osztását, de még mindezen túlmenően előkészíti az ország felosztását... Az volt a terv, hogy a szovjet csapatkivonulás után az északi... régiók Mazar-i Sarif központtal megmaradnak a szovjet befolyási övezetben, míg a déli területeket Kabullal együtt odadobják a mudzsahedeknek.”

A szerző további állításai szerinti a szovjet megszálló csapatok az 1980-as években „a nemzetközi szerződések titkos záradéka értelmében orosz (majd szovjet) érdekövezetbe tartozó északi területeket jobban megóvták, és annak érdekében, hogy ezeket a területeket végérvényesen és visszavonhatatlanul saját befolyásuk alá gyűrjék, kezdték kijátszani az etnikai kártyát... az afgán (pastu) lakosságot pedig nem kímélték”.

Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az 1988 áprilisában megkötött genfi egyezmény éppen Afganisztán területi és politikai integritása mellett foglalt állást, és minden külső beavatkozást elutasított. Az ENSZ égisze alatt megszületett genfi egyezmény semmiféle érdekövezeti felosztást nem tartalmazott, nyilván egy ilyen nemzetközi dokumentum ilyet nem is tartalmazhatott.

Bár kétségtelen, hogy Afganisztán egyfajta ütköző állam volt két évszázadon keresztül, és mind Oroszország, mind a Brit Birodalom sokáig beavatkozott az ország belügyeibe, ez azonban korántsem egyedülálló, és az is tény, hogy az ilyen nagyhatalmi vetélkedések nem feltétlenül jártak együtt titkos szerződésekkel, illetve titkos záradékokkal.

Az egymással szemben álló nagyhatalmak közös érdekeiket nem mindig szokták titkos szerződésekbe foglalni (hiszen úgy is tudják, hogy bármelyik fél kész azt egyoldalúan bármikor felmondani, ráadásul a titkosság miatt nyilvánosan még csak nem is lehet számon kérni azt), ezért sokkal inkább hallgatólagosan szoktak elismerni bizonyos érdekeket, és így szoktak kialakítani közös „modus vivendi”-t. Ilyen hallgatólagos megállapodás rögzítette például a XIX. század végén azt, hogy Oroszország nem fog tovább terjeszkedni a frissen elért Amu-darja folyótól délebbre.

Én a magam részéről Afganisztánnal kapcsolatban semmilyen titkos egyezményről vagy titkos záradékról nem tudok. Mindettől függetlenül *elméletileg* létezhetnek titkos megállapodások Afganisztánra vonatkozóan, azonban amennyiben a szerző ilyen – immár a titkosítás alól feloldott – dokumentumokra talált esetleges nyugati vagy oroszországi levéltári kutatásai során, úgy azokat mindenképpen meg kellett volna jelölnie a cikkben. (Ez igazi tudományos értéket és újdonságot kölcsönzött volna a cikknek.) Amennyiben primer források nem állnak a szerző rendelkezésére, úgy legalább a másodlagos forrásait meg kellett volna jelölnie, ezek hiányában ugyanis állításai a „levegőben lógnak”.

Ami az ország esetleges felosztásának szovjet tervét illeti, erre a történelmi tények egyáltalán nem engednek következtetni, ugyanis Moszkva az 1989-es kivonulása után is jelentős mértékben támogatta a kabuli kormányzatot. Éppen ennek köszönhető,

hogyan az fenn tudott még maradni 1992-ig. 1989 után éppen azért nem sikerült egy össznemzeti afgán kormányt létrehozni, mert Moszkva ragaszkodott ahhoz, hogy az afgán kommunisták is szerepet kaphassanak bármilyen új kormányzatban. Nadzsibullah elnök kormányzata egyébként egyáltalán nem „dobta oda” a déli területeket a modzsahedeknek, hanem azokat súlyos harcok árán védte (orosz fegyverekkel), és súlyos harcok árán veszítette el. (Taktikai visszavonulások persze voltak, ez azonban semmit nem változtat azon a tényen, hogy az ország felosztása nem volt célkitűzés.)

Semmilyen adat nem igazolja azt, hogy a megszálló szovjet csapatok az északi területeket és az ott élőket jobban kímélték volna, mint az ország déli részét. Az Északon lévő Pandzsir-völgy például a tádzsik ellenállás fő fészke volt. Bár az ott parancsnokló tádzsik Ahmad Sah Maszud időnként kötött taktikai fegyverszüneteket a szovjet csapatokkal, összességében azonban súlyos harcok folytak ott (is). A szintén Északhoz tartozó Herát történelmi városa pedig rendkívül súlyos károkat szenvedett a szovjet megszállás alatt.

Miközben nyilvánvaló, hogy a Moszkvával szemben álló modzsahed csoportokat az oroszok igyekeztek minden lehetséges eszközzel megosztani és egymás ellen fordítani, addig a szovjetbarát afgán (báb)kormányra Moszkva éppenséggel azért gyakorolt folyamatosan nyomást, hogy tegye félre az etnikai és egyéb jellegű ellenségeskedést. A kommunista irányultságú afgán rezsim egyébként nem csupán a vallási gyökereket, hanem a törzsi és etnikai kötődéseket is igyekezett kiirtani a lakosokból, és arra is törekedett (főleg 1980 után), hogy az állami adminisztrációban vezető szerepet betöltő személyek etnikai aránya bizonyos mértékig reprezentatív legyen. Ebben a törekvésében az afgán kormányzat élvezte Moszkva teljes támogatását, sőt az orosz vezetés ki-mondottan szorgalmazta ezt.

4. A szerző a cikkben folyamatosan polemizál az Afganisztán etnikai összetételére vonatkozó nemzetközileg elfogadott százalékos adatokkal. A szerző szerint 55 százalékra tehető a pastuk aránya az országban, míg a tádzsikoknak 19 százalékot, az üzbégeknek 11 százalékot „juttat”. Az ország lakosságát 27 millióra teszi. A szerző szerint a CIA-tól kezdve mindenki jelentősen téved a számarányokat illetően.

Tekintve, hogy Afganisztánban az évtizedek óta fennálló háborús helyzet miatt nem lehet népszámlálási adatokra támaszkodni, így érthetően minden adat becslésen alapul. (1979-ben volt az országban legutóbb népszámlálás.) Mivel a szerző nem jelölte meg, hogy adatait honnan vette, úgy tűnik, hogy saját becslését közli cikkében.

Egy kissé régi hivatalos afgán adatsor szerint az etnikai megoszlás a következő: 4,5 millió pastu, 2-3 millió tádzsik, 1 millió üzbég, 0,7 millió hazara és 3,3 millió egyéb. Összesen 11-13 millió. Ennek alapján az etnikumok aránya: 36 százalék pastu, 18 százalék tádzsik, 9 százalék üzbég, 6 százalék hazara.²

1983-as adatok szerint az ország etnikai arányai: 43 százalék pastu, 28,5 százalék tádzsik, 9,3 százalék üzbég, 7,8 százalék hazara 3,6 százalék ajmak.³

Egy 1990-es becslés⁴ szerint Afganisztánban 6-7 millió pastu, 4-5 millió tádzsik, 1,3 millió üzbég, 1,1 millió hazara és 1,5 millió egyéb etnikum él. Ennek alapján a pastu etnikum hozzávetőleg 43 százalékot, a tádzsik 29 százalékot, az üzbég 9 százalékot és a hazara 8 százalékot tesz ki.

A legfrissebbnek tekinthető adatok szerint⁵ Afganisztán etnikai összetétele: 43 százalék pastu, 28 százalék tádzsik, 9 százalék üzbég, 8 százalék hazara 4 százalék ajmak.

A különböző források valóban különböző adatokat adnak meg, azonban a 40-50 százalék körüli pastu arány a legáltalánosabb. Az egészen egyértelmű, hogy a pastuk a legnagyobb etnikai csoportot alkotják Afganisztánban, azonban hiteles adatok híján az 5-10 százalékos eltéréseken való vehemens polemizálás (ráadásul forrásmegjelölés nélkül) öncélúnak, illetve tendenciózusnak tűnik számomra. A polemizálás kimondottan azt a látszatot kelti, hogy a szerző mindenképpen a pastukat akarja abszolút többségű (azaz 50 százalékot meghaladó arányú) etnikai csoportnak „kihozni”. Nem tudom, hogy ezzel mi a szerző célja, azonban szeretném jelezni, hogy a szerző adatai eltérnek a nemzetközileg elfogadott állásponttól. Megjegyzendő az is, hogy az ország összlakosságára a szerző által megadott 27 milliós szám némileg túlzónak tűnik. A legfrissebb adatok is 22 millió körüli számot mutatnak.

5. A szerző állítása szerint: „Afganisztán első hivatalos nyelve 1933 óta a pastu a dari mellett.”

A pontosság kedvéért: a pastu nyelv 1936-ban lett Afganisztán hivatalos nyelve.⁶

6. A szerző szerint „a tálib vezetők... zömmel ghilzaiak”. A szerző azt is fejtegeti, hogy „a pakisztáni titkosszolgálat az ISI már az 1980-as évek óta arra törekszik, hogy megváltoztassa a történelmi főváros, a volt királyi székhely Durráni jellegét Ghilzai arculatúra” (azaz a szerző a tálibok pakisztáni támogatását is ennek a pakisztáni törekvésnek a részeként magyarázza). Ez utóbbi kijelentés forrásaként a szerző „Ahmad Rashid: Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia, Peshawar 2000” könyvet jelöli meg (igaz, bármiféle közelebbi lapszámmegjelölés nélkül).

Nagyon furcsa, hogy a cikk szerzője fenti kijelentése forrásaként Rashid könyvét adja meg, ugyanis Ahmed Rashid könyvében több alkalommal is hangsúlyosan foglalkozik ezzel a témával, azonban a szerzővel ellentétes adatokat ad meg, és a szerzőével ellentétes következtetéseket von le.

Ahmed Rashid a Kabulban lévő tálib hatalmi struktúráról a következőket írja (a kiemelések tőlem): „The Taliban set up a six-man Shura to rule Kabul, which was dominated by Durrani Pashtuns.”⁷

A Kandahári Suráról Rashid hasonló értelemben ír: „The Taliban apex decision-making body was the Supreme Shura which continued to be based in Kandahar (...) The Shura was dominated by Omar's original friend and colleagues, mainly Durrani Pashtuns, who came to be called the 'Kandaharis' (...) Of the ten original Shura members, six were Durrani Pashtuns and... one... was a Tajik. (...) The Kandahar Shura never broadened its base sufficiently to include Ghilzai Pashtuns or non-Pashtuns.”

A később 17 tagúra bővülő Kabuli Sura összetételéről Rashid ezt írja: „Of the 17 members in the Kabul Shura in 1998, at least eight were Durranis while three are Ghilzais and only two were non-Pashtuns.”⁸

Mindebből következően a szerző egyértelműen helytelen adatokat használ e témában, és helytelen következtetéseket von le, és ami a legmeglepőbb: egy olyan könyvre hivatkozik, amelyet a jelek szerint nem – vagy csak felületesen – olvasott.

7. A szerző következő kijelentései a legvitathatóbbak közé tartoznak: „... a Khalk esetében nem beszélhetünk kommunistákról, nem helyes kommunista hatalomátvételről beszélnünk, mindössze baloldali fordulatról volt szó, amelybe nem nyúlt bele idegen hatalom keze, belső fejlemények következtében, a Szovjetunió segítségével, sőt tudta nélkül történt. ... szó sincs tehát róla, hogy ezt a fordulatot a Szovjetunió hozta volna létre; sőt nagyon irritálta a Szovjetuniót, amely a nemzeti függetlenséget, önállóságot mindenek felett tartó forradalmi nacionalisták helyére a maga ügynökeit, bábjaikat akarta ültetni, akik a Parcsam csoportban voltak. (...) A katonai intervenció gondolatával 1979 márciusa óta foglalkozott a szovjet vezetés, miután a Taraki-kormányzat leverte az 1979 márciusi heráti zendülést. A szovjetek először Tarakit és Amint fordították egymás ellen, 1979 szeptemberében Amin ölette meg Tarakit, majd az 1979. december 27-én bevonuló szovjet csapatok gyilkolták meg Amint, és Babrak Karmalt tették meg kabuli helytartójuknak.”

Ezek a kijelentések egyértelműen azonosak a Khalk frakció hivatalos „legendáriumaival” és saját történelemértelmezésével. A nyugati világban általánosan elfogadott történelemértelmezés azonban jelentősen különbözik ettől a felfogástól, és úgy gondolom, hogy 2002-ben már anakronisztikusnak tűnik az, ha valaki az egyik afganisztáni baloldali (sőt általános konszenzus szerint kommunista) frakció nézőpontjából elemzi a történelmi eseményeket.

Az általam ismert teljes nyugati szakirodalom egyértelműen kommunista mozgalomként aposztrofálja a hajdani Afganisztáni Népi Demokratikus Párt mindkét frakcióját, azaz mind a Parcsamot, mind a Khalkot. A szerző ellenben azt sugallja, hogy csupán a Parcsam volt kommunista szervezet, míg a Khalk nem volt annak tekinthető. Bár a szakirodalom szerint egyes parcsamista vezetők (mindenekelőtt Babrak Karmal) valóban igen közel álltak a szovjetekhez (és talán némileg közelebb, mint egyes khalkista vezetők), összességében azonban általános az egyetértés abban a tekintetben, hogy a két frakció között jobbra csupán etnikai szembenállás feszült, lényegi ideológiai eltérés nem volt köztük. A Parcsam és a Khalk szoros ideológiai egységét az is jelzi, illetve bizonyítja, hogy az 1965-ös megalakulástól 1967-ig, majd 1977-től a két frakció ismét egy pártban, az Afganisztáni Népi Demokratikus Pártban egyesült.

Kétségtelen, hogy az 1978-as baloldali hatalomátvétel után a párt nem használta magára a kommunista jelzót, és még marxistának sem nevezte magát. Ettől függetlenül már a kezdetektől nyilvánvaló volt a Khalk irányultsága. A Khalk ideológiájának illusztrálására legcélszerűbb, ha a párt 1965-ös megalakulásakor a pártvezér, Nur Mohammad Taraki által megfogalmazott főbb célkitűzéseket áttekintjük. Ezek a célkitűzések a következők voltak:⁹

- Afganisztán feudális jellegének megszüntetése;
- földosztás, de egyben termelőszövetkezetek felállítása (kollektivizálás);
- osztályharc vívása és egy kizsákmányolásmentes társadalom létrehozása.

Taraki 1965-ben a frissen megalakított pártot a munkásosztály pártjaként definiálta, melynek a világ proletárpártjai között a helye. Taraki (és pártja) az 1978-as hatalomátvétel után is ugyanezeket a nézeteket vallotta, és a gyakorlatban is e célkitűzéseket igyekezett megvalósítani. Az új kormányzat számos cselekedete szimbolikus volt, és egyben árulkodó jelnek tekinthető a kormányzat orientációjára nézve. A Taraki-kormány ugyanis például az ország zászlaját egy olyan, szovjet típusú lobogóra változtatta meg, amely kísértetiesen hasonlított a Szovjetunió közép-ázsiai tagköztársaságainak a zászlajára.¹⁰ Ezen felül állítólag minden iskolát vörösre mázoltak,¹¹ és bevezették az államigazgatásban az „elvtárs” megszólítást is.

Természetesen lehet azon vitatkozni, hogy kommunista irányultságúnak lehet-e nevezni egy ilyen gyakorlatot folytató kormányzatot, illetve pártot (hiszen sok szovjetbarát kommunista típusú párt Kelet-Európában is inkább a szocialista jelzőt használta magára, és került a kommunista megnevezést), összességében azonban véleményem szerint szemernyi kétség sem fér ahhoz, hogy az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt mindkét frakciója (esetleges árnyalatnyi különbségekkel) egyaránt azt a politikai irányvonalat követte, illetve hirdette, amelyet évtizedek óta a világban „kommunista” jelzővel szokás illetni.

Ami „a belső fejlődés alapján létrejött baloldali fordulatot” illeti, meg kell jegyezni, hogy ez (is) megkérdőjelezhető állítás. Nur Mohammad Taraki és hívei ugyanis a források szerint még a forradalom után is úgy nyilatkoztak, hogy korábban nem gondolták, hogy a „szocialista forradalom” az ő életükben győzedelmeskedhet, mivel sem a körülmények, sem az afgán nép erre nem volt még felkészülve. A forradalmi események egyébként 1978-ban viszonylag spontán módon bontakoztak ki a parcsamista teoretikus, Mir Akbar Khajbar elleni rejtélyes merénylet után és miatt. Bár a merénylet után az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt képes volt néhány tízezres tömeget az utcára vinni, összességében azonban az „áprilisi forradalom” egy szűk katonai elit puccsa volt. Mind a mai napig eltérőek arra vonatkozóan az információk és vélekedések, hogy a szovjeteknek mekkora szerepük volt mindebben, általában azonban a közvetett (sőt esetleg közvetlen) szovjet beavatkozás *mértéke* szokta a vita tárgyát képezni, nem pedig a szovjet beavatkozás *ténye*.

Bár nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy a szovjetek keze közvetlenül benne lett volna a forradalom eseményeiben, ezt sokan feltételezik, sőt tudni vélik. Egyes szerzők szerint¹² Daud azzal írta alá a saját halálos ítéletét, hogy 1977 áprilisában moszkvai látogatása során nyíltan szembeszállt Brezcsnyevvel, és közölte vele, hogy ő (mármint Daud) „egy független ország elnöke, és nem egy keleti blokkbeli ország vezetője”. Egyes források szerint a puccsban (illetve a kommunista terminológia szerint: forrada-

lomban) részt vevő katonai repülőgépeket szovjet pilóták vezették. Még azon nyugati megfigyelők és szakírók is, akik eleinte elfogadták a Taraki-kormányzat Moszkvától való viszonylagos távolságtartásáról szóló propagandát, úgy vélekedtek, hogy ha nem is fegyveresen, de az országban már jelen lévő szovjet tanácsadók¹³ útján Moszkva részt vett a puccs megindulásakor kirobbant harci cselekmények irányításában, ami végül a puccsot (forradalmat) győzelemre vitte.

Tehát a szerző véleményével ellentétben korántsem egyértelmű az 1978-as puccs esetleges külső (szovjet) támogatásának (illetve annak hiányának) a kérdése, így a szerző cikkében megfogalmazott állítás összességében csak erősen kisebbségi véleménynek tekinthető az e kérdésben megnyilvánuló szakírók álláspontjai között.

Igen meglepő a szerző azon állítása is, hogy a szovjetek össze akarták ugrasztani a Khalk vezetőit, nevezetesen Tarakit és Amint. Azért meglepő ez a kijelentés, mivel erre Moszkvának nem volt semmilyen logikusnak nevezhető oka. A szerző sugalmazásával ellentétben a Szovjetunió számára valójában majdnem mindegy volt, hogy a két afgán kommunista frakció közül melyik uralkodik az országban, a legfontosabb Moszkva számára az volt, hogy Afganisztánban az új kommunista hatalom stabilizálni tudja a hatalmát.

Moszkva alapvetően éppen az afgán kommunista mozgalom egységét szerette volna elérni, és azt, hogy az afgán kommunista hatalom ne gyengítse saját magát az értelmetlen frakcióharcokkal. A legtöbb vélemény szerint éppen Moszkva eszközölte ki azt is, hogy a két rivális frakció – tízévesnyi „különélés” után – 1977-ben egyesült. A szovjetek mindig azt szerették volna elérni, hogy a Khalk és a Parcsam többé-kevésbé egyenlő arányban legyen képviselve a hatalomban. Ezt bizonyítja az is, hogy a Moszkva közvetlen segítségével 1979 decemberében hatalomra segített parcsamista Babrak Karmal idején a khalkistákat nem szorították ki a hatalomból, hanem e frakció képviselői is szép számmal jelen lehettek a hierarchia csúcsain. (Bár az kétségtelen, hogy 1980-tól a Parcsam frakció összességében kedvezményezettebb helyzetben volt, mint a Khalk.) Moszkva egyébként annyira ellenezte az afgán kommunista mozgalmat bénító folyamatos frakcióharcot, hogy amikor az 1980-as évek végén arra utaló jelek mutatkoztak, hogy Nadzsibullah elnök ki akarja szorítani a hatalomból a khalkistákat, a Szovjetunió nyíltan figyelmeztette Nadzsibullahot, hogy Moszkva meg fogja szüntetni a szovjet segély- és fegyverszállítmányokat, ha Nadzsibullah nem változtat a szándékán, és nem engedi szabadon például Sahnava Tanaj tábornokot.¹⁴ (Megjegyzendő egyébként, hogy Nadzsibullah éppen a Khalk feől egyre inkább érezhető puccsveszély miatt igyekezett a khalkistákat kiszorítani a befolyásos posztokról, és majdnem rá is fizetett arra, hogy engedett Moszkva nyomásának, ugyanis Tanaj tábornok néhány hónap múlva [1990 márciusában] meg is próbálkozott egy puccsal.)

Érdekesség kedvéért megemlítem még, hogy az afgán kommunista mozgalmon belül volt egy olyan szervezet, a Szetam-i Milli, amely kimondottan pastuellenes volt, és

programszerűen a pastu befolyás csökkentését tűzte ki célul. Ez a szervezet, illetve a vezetője (Taher Badakhsi) nem szívelte a Szovjetuniót, ugyanis meg volt arról győződve, hogy a szovjetek a pastu etnikum dominanciáját támogatják Afganisztánban. További adalék a szovjetek esetleges céljainak megítéléséhez, hogy 1978 előtt a szovjet tudományos művek egyöntetűen a pastu nyelv afganisztáni szerepének a fokozását propagálták.¹⁵ (A dari nyelv ugyanis – történelmi okokból – régóta a közvetítő nyelv [lingua franca] szerepét töltötte be Afganisztánban.)

Mindez arra mutat, hogy a szovjeteknek korántsem voltak különösebb előítéleteik az afgán etnikumokkal kapcsolatban, semmiféle történelmi ellenszenvük vagy ellenérdekeltségük nem volt a pastukkal szemben, és összességében Moszkva legfőbb érdeke az afganisztáni belső helyzetet illetően az volt, hogy a Moszkva-barát kommunista mozgalmat ne gyengítsék az etnikai és egyéb torzsalkodások.

A szerző ellenben folyamatosan azt sugallja, hogy a Szovjetunió a tádzsik etnikumot, illetve a Parcsam frakciót részesítette előnyben a pastukkal és a Khalkkal szemben, továbbá, hogy a Szovjetunió az Afgán Népi Demokratikus Párton belüli belharcok szításával valójában a közvetlen beavatkozására kívánt ürügyet kreálni. Bár ez az összeesküvés-elmélet 1980 óta a Khalk saját történelmi legendáriumának a gerincét alkotja, történelmi hitelessége igen kétséges. Moszkvát valójában az új afgán kommunista rezsim hihetetlen brutalitása irritálta: nem humanitárius okokból, hanem amiatt, mert így az új kommunista rezsim teljesen elidegenítette magát az afgán társadalomtól, és végleg felszámolta egyébként is csekélyke társadalmi bázisát. A szovjet vezetés nyilvánvalóan attól tartott, hogy a Moszkva-barát afgán kormányzat esetleg megbukhat, és helyén egy kimondottan szovjetellenes afgán hatalom jöhet létre. Ennek az esélye az 1978-as forradalom után szinte azonnal kialakult népi ellenállás fényében valóban nem volt kicsi, és a bukás kockázata napról napra nőtt. Hamarosan nyilvánvalóvá vált az is, hogy a hatalom igazi birtokosa nem is Nur Mohammad Taraki elnök, hanem az a Hafizullah Amin, aki 1978 nyarától hónapról hónapra egyre több pozíciót ragadott magához. Amin brutalitása és fékezhetetlen személyes ambíciói annyira „égbe kiáltóak”, ugyanakkor a népi ellenállás letörése szempontjából annyira hatástalanok voltak, hogy a Szovjetunió őt valóban igyekezett elmozdítani a helyéről, azonban éppen Taraki erősítése céljából.

Ugyancsak egyedül és kizárólag a Khalk frakció saját önértelmezése és propagandája hirdeti azt, hogy a Khalk „a nemzeti függetlenséget, önállóságot mindenekfelett tartó forradalmi nacionalista” irányultságú volt, míg az 1979 decemberében hatalomra került Parcsam-kormányzatot orosz bábkormányzatnak tartja. Bár abban a külföldi – pártatlan – szakírók is egyetértenek, hogy a Karmal-rezsim szovjet bábkormány volt, de összességében majdnem ugyanilyen szovjet bábnak tekintik a Taraki-féle, illetve a Hafizullah Amin-féle kormányzatot is. Bár 1979 szeptemberétől Amin némileg eltávolodott Moszkvától, ennek igen kevés köze volt a nacionalista vagy függetlenségi érzel-

mekhez, sokkal inkább személyes konfliktusokra volt visszavezethető ezen kisebb irányváltás. Amin ugyanis úgy gondolta (minden valószínűség szerint helyesen), hogy az ellene 1979 szeptemberében elkövetett merényletkísérlet mögött a szovjetek álltak, és ez a továbbiakban megmérgezte Moszkva és Amin viszonyát. Ekkortól kezdtek Amin afgán Titóként emlegetni, aminek megalapozottságát egyébként sokan megkérdőjelezik, mivel Amin még ezek után sem távolodott el olyan mértékben a Szovjetuniótól, mint hajdanán a jugoszláv Tito tette azt. (Azért is sikerült az oroszoknak 1979 decemberében Amint viszonylag könnyen likvidálni, mivel a szívélyes viszony fenntartásával sikerült elhitetniük Aminnal, hogy jóindulattal viseltetnek iránta, és a nagyarányú szovjet csapatmozgásokat [még Kabulon belül is] sikerült úgy beállítani, mint Amin védelmére szolgáló hadműveleteket.) Megjegyzendő egyébként, hogy az „afgán Tito” elnevezés is csupán arra utal, hogy Amin valamennyire eltávolodott Moszkvától, azonban e megnevezés is sugallja, hogy Amin erősen kommunistának számított, mely jelzőt azonban a szerző mindenképpen el kívánja vitatni a Khalk frakciótól.

Ami a szovjetek esetleges bevonulási szándékát, illetve az e célra kreált esetleges ürügyeket illeti, kénytelen vagyok arra a történelmi tényre hivatkozni, hogy az oroszok a bevonulásuk jogi alapjának éppen azt az 1978. végi afgán–szovjet barátsági szerződést tekintették, amelyet nem más, mint a – szerző által olyannyira szuverén és befolyásmentesnek feltüntetett – khalki vezetés kötött Moszkvával.

8. A szerző azt állítja: „míg a *Khalq* szociális reformjai meglehetősen népszerűek voltak, az idegen megszállók és helyi helytartóik, a parcsamisták ellen országszerte felkelés bontakozott ki.”

Mindezzel a szerző azt sugallja, mintha a népi ellenállás a szovjet bevonulás után jött volna létre, és az azt megelőző khalkista uralom a lakosság tömegeinek a támogatását élvezte volna. A történelmi tények azonban ellentmondanak ezen állításnak (is). Mint fentebb már utaltunk rá, az 1978 áprilisában hatalomra került kommunista vezetés ellen igen hamar megindult a népi ellenállás, ami egyébként a legfőbb oka volt a szovjet bevonulásnak. (Mellesleg a szerző is tesz utalást az 1979-es heráti felkelésre, de ennél jóval több kisebb-nagyobb felkelés volt.) Az is tény, hogy a legtöbb szakíró szerint a khalki kormányzat földosztási valamint alfabetizálási kampánya egyáltalán nem volt népszerű, sőt sok helyen heves – erőszakot is alkalmazó – ellenállásba ütközött a lakosság részéről.¹⁶ E reformokat a Taraki (és Amin)-kormányzat annyira a lakosság véleményének, valamint vallásos és egyéb érzületének a figyelembevétel nélkül hajtotta végre, hogy a Babrak Karmal-kormányzat e reformok nagy részének radikalizmusán jelentősen enyhíteni volt kénytelen, sőt többet teljesen felfüggesztett, illetve meg is szüntetett.

A Khalk- és a Parcsam-uralom összevetésekor azt is meg kell említeni, hogy bár az 1980 elejétől regnáló parcsamista vezetés is hírhedt volt a brutalitásáról, azonban általános vélemények szerint az 1978 áprilisától 1979 legvégéig hatalmon lévő khalkista kormányzat felülmúlta e tekintetben az utódját, és sok minden állítható róla, csak az nem, hogy bármilyen formában élvezte volna a lakosság bizalmát (a kezdeti néhány

hetet kivéve). Természetesen a parcsamista Karmal-kormányzat hasonlóan népszerűtlen volt, és e népszerűtlenséget csak fokozta a szovjet betolakodók jelenléte. Összességében azonban a népszerűtlenség tekintetében is csak legfeljebb árnyalatnyi különbségek voltak a Khalk és a Parcsam között.

9. *Egészen megdöbbentő a szerzőnek az a kijelentése, hogy 1996. szeptember 26-án éjszaka azért kellett a korábbi elnöknek, Nadzsibullahnak meghalnia a tálibok keze által, mert „nem volt hajlandó utólagos keltezéssel aláírni az 1993-ban leírt Durand-szerződés további évszázadra való meghosszabbítását”.*

Először is, semmilyen állalam ismert adat nem támasztja alá a szerző azon állítását, hogy az 1893-ban megkötött Durand-szerződés 100 évre szóló volt. Másodszor, ezt a szerződést már szinte a megkötésétől kezdve időről időre érvénytelennek nyilvánították egyes afgán uralkodók, 1947-től (Pakisztán megalakulását követően) pedig az afgán területi revízió a mindenkor afgán kormányzatok külpolitikájának egyik sarkalatos pontja lett. Az 1978-ban hatalomra került kommunista kormányzat is kinyilvánította, hogy nem tekinti érvényesnek a hajdani területi felosztást. Mindettől függetlenül a status quót egyik afgán kormányzat sem igyekezett erőszakkal megváltoztatni. A szerző által említett ok Nadzsibullah halálára egészen fantasztikusnak és hihetetlennek tűnik, már csak azért is, mert egy bukott rezsim bukott vezetőjének aláírásával prezenált szerződés-hosszabbítás (melynek eredetiségét egyébként is mindenki kétségbe vonná) semmilyen jogi erővel nem bírna. Megjegyzem, hogy bár nem tudni, hogy kinek a parancsára került sor Nadzsibullah megölésére (számos vélemény kering e tekintetben), összességében mind maguknak a táliboknak, mind a pakisztáni támogatóiknak számos alapos indoka lehetett erre.¹⁷ Nadzsibullah ugyanis 1980-tól 1985-ig az afgán titkosszolgálat feje volt, és mind e minőségében, mind 1986-tól elnökként igen sok ember haláláért volt felelőssé tehető.

10. *Igen meghökkentő a szerző azon sommás kijelentése is, miszerint „a nők elnyomása a nemzetközi terrorizmus kedvelt célkitűzése”.*

Bár a nemzetközi terrorizmus mint fogalom igen tág és homályos, ettől függetlenül nem ismeretes egyetlen olyan terrorszervezetnek minősíthető szervezet sem, melynek célkitűzése lenne a nők elnyomása. Bár több muzulmán fundamentalista szervezet a női jogok tekintetében igen régimódinak tűnő és az európai mércével mérve jogtiprónak számító gyakorlatot követ és hirdet, összességében azonban ez csupán az iszlám értelmezésének a kérdése. A nők „jogfosztása” (öltözködési és egyéb tekintetben) egyébként számos más közel-keleti országban is általánosnak mondható. Mindezen gyakorlat azonban legfeljebb járulékos velejárája egy-egy szervezet vagy ország iszlám ideológiájának, és semmi esetre sem elsődleges célkitűzése. Meg kell jegyezni azt is, hogy az iszlám fundamentalisták a saját értelmezésük szerint a kendővel, csadorral, burkával stb. nem elnyomni kívánják a nőket, hanem védeni. Ettől függetlenül természetesen számos közel-keleti nő is elnyomás-ként értékeli ezen szigorú öltözködési sza-

bályokat, amiatt azonban még egyetlen szervezetet sem nyilvánítottak terrrorszervezetnek a világon, mert a női jogokat csorbítani kívánta.

11. Minden kommentár nélkül pontosítani kívánom a szerzőnek az „üzbég Iszlám Demokratikus Mozgalom”-ra vonatkozó kijelentését.

A szóban forgó szervezetnek a neve helyesen: Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom vagy közismert angol megnevezéssel Islamic Movement of Uzbekistan, azaz IMU.¹⁸

12. A szerző szerint „az amerikaiak az Északi Szövetségtől kapott dezinformációk révén saját állásaikat bombázták Kandahárúól”.

Ez ismét meglepő – és az Északi Szövetség ellen elfogultságot sejtetően vádaskodó – kijelentés, amely hitelt érdemlő hivatkozás nélkül megalapozatlannak tekinthető. Egyáltalán semmi logikus magyarázatot nem látok ugyanis arra, hogy az Északi Szövetség miért adott volna meg szándékosan téves koordinátákat a vele szövetséges amerikaiaknak, különösen, ha a téves koordináták éppen az amerikai csapatok állásait jelölték. Ezenkívül felhívom a szerző figyelmét arra, hogy az amerikai sajtó részletesen nyilvánosságra hozta, hogy milyen technikai hiba, illetve ezzel párosuló emberi gondatlanság vezetett a saját csapatok bombázásához.¹⁹

13. A szerző szerint: „a királynak és az egyéb pártoknak nincsen katonai ereje, csak a khalqiaknak és a pastu törzseknek. Az új Afganisztán ezekre számíthat mint új nemzeti haderőre, semmiképpen sem az Északi Szövetség szedett-vedett sabaacsapataira.” A szerző állítása, illetve sugalmazása szerint az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt hajdani káderei jelenleg „kivárnak”, azonban ők a jövő zálogai.

Ezen állítások nem tekinthetőek tárgyilagosnak. A hajdani Khalk frakció jelenleg teljesen súlytalan, és a hajdani kommunisták azon kis számú afgán politikai csoportosulásokhoz tartoznak, amelyeknek nincsen katonai erejük. Természetesen a hajdani kommunista rezsim sok kádere időközben átpártolt valamely modzsahed szervezethez, és ott közülük egyesek magas posztot is betöltenek, azonban e személyek már régen megtagadták kommunista múltjukat, és semmilyen formában nem kötődnek ezen ideológiához, illetve az ezen ideológiát valló jelenlegi politikai csoportosulásokhoz. A szerző is rámutatott cikkében arra, hogy a tavaly decemberi bonni konferencián a résztvevők nem az ország etnikai arányait tükrözték, hanem a katonai erejük mértékének megfelelően vettek részt, illetve kaptak részt a kormányzásból. Nem véletlen, hogy a kommunisták (legyen szó a Khalkról vagy a Parcsamról) semmilyen beleszólási lehetőséget nem kaptak az új afgán kormányzat kialakításába. Minden mérvadó elemzés szerint a kommunista mozgalomnak semmilyen érdemi bázisa nincs Afganisztánban, és várhatóan nem is lesz. Az az állítás pedig, hogy Afganisztánban a Khalkon (azaz a kommunistákon) kívül nincsen más érdemi haderő, igen meglepő, hiszen közismert, hogy az országban az új kormányzat felállása óta is számos hadúr regnál saját önálló magánhadseregével. Természetesen a pastu vidékeken is számos, többé-kevésbé független törzsi hadsereg létezik, ezekben azonban a Khalk befolyása elenyésző.

Végezetül engedtessek meg megjegyezmem, hogy – talán erdélyi magyar mivoltomnál is fogva – a szokásosnál is érzékenyebb és elkötelezettebb vagyok a magyar nyelv tisztasága és a magyar helyesírás ügye iránt. Fájó szívvel tapasztaltam, hogy a szerző a cikkben viszonylag sokat vétett az idegen nevek átírásakor a magyar helyesírás szabályai ellen. Minderre nem is kívánok több szót vesztegetni, hiszen a keleti nevek átírása általános problémát jelent, a következetesség azonban mindenképpen elvárható. Ezért azt mindenképpen kritika tárgyává kell tenni, hogy a cikkben az átírás nem következetes, még egy szón belül is keveredik a kétféle (külföldi és magyar) átírási elv. Pl.: Abdul Sattar Szirat (helyesen: Szattar Szirat), Mohammad Dzsallil Sams (helyesen: Dzsallil Samsz). Azt is érdemes lett volna eldönteni, hogy Bin Laden vagy bin Laden alakot kíván-e használni a szerző, bár meg kell jegyezmem, hogy az irodalmi és a beszélt arab nyelv sajátosságainak figyelembevételével vagy a Ben Laden vagy a Bin Ladin vokalizáció a helyes. Megemlíthető még, hogy az afgán titkosszolgálat helyes rövidítése nem Khaad, hanem Khad (Khadamat-i Ettela'at-i Daulati), továbbá az ENSZ afganisztáni megbízottjának neve helyesen: Francesco Vendrell (és nem Vendrel). Az 1978. áprilisi forradalom pontos dátuma egyébként nem április 28., hanem 27. (Az afgán naptár szerint Szaur hónap 7-e.)

Összességében úgy ítélem meg, hogy a szerző kissé „sokat markolt és keveset fogott”. Egy kisebb ívű, rövidebb elemzés talán színvonalasabbra sikerülhetett volna. A források szélesebb körű használata és az annotáció igényesebbé tette volna az egyébként nyilván érdemmel bíró munkát. Egyedül azért ragadtam tollat és vettem papírra építőnek szánt kritikai megjegyzéseimet, mert úgy vélem, hogy a magyar „művelt nagyközönség” a szerző cikkéből bizonyos tekintetben egyoldalú, illetve egyenesen hamis képet kap az afganisztáni eseményekről. A kérdés valójában az, hogy a szerző egyszerűen „csupán” téved-e, vagy pedig tudatosság húzódik-e meg a cikk tendenciózussága mögött. A szerző ugyanis helyenként kimondottan apologetikus és gyakran erősen propagandaízű érveléseket vonultat fel, ugyanakkor számos meglepő, sőt bombasztikus megállapítása megalapozatlannak tűnik. A szerző elfogultnak tűnik az afganisztáni tádzsikkokkal szemben, illetve a pastuk javára. Ismételtén visszatér továbbá az a téves előítélet, miszerint a nagyhatalmak, illetve a szomszédos államok mind a mai napig összeesküvést szőnek Afganisztán ellen, és fel kívánják osztani (akár ténylegesen, akár érdekövezetileg). Erre azonban semmilyen hiteles érdemlő bizonyíték nincsen, és ilyet a szerző sem tud cikkében felmutatni. Én a magam szerény megjegyzéseivel ezt az általam tévesnek ítélt képet szerettem volna árnyalni, illetve kiegészíteni.

Jegyzetek

- 1 A szerző jelenleg Kolozsvárott élő orientalista, aki korábban éveket töltött a Közel-Kelet több országában. A szerző elérhetősége: kalteneckerm@yahoo.com
- 2 Az adatok a Királyi Afgán Kormányzat tervezési minisztériumától származnak (pontos dátum nincs megjelölve, de hozzávetőleg az 1960-as évek állapotát tükrözik.) Forrás: Leon B. Poullada: *Reform and Rebellion in Afghanistan 1919–1929*. Cornell University Press, London, 1973, 14–15. o.
- 3 *Officina Világévkönyve '94/'95*. Officina Nova, 1994, 25. o.
- 4 Adamec, Ludwig W.: *Historical Dictionary of Afghanistan*. The Scarecrow Press, Inc., Metuchen, N. J. London, 1991.
- 5 *A világ országai*. Topográf, 2001, 93. o.
- 6 *The Middle East and North Africa 1992*. 270. o.
- 7 Rashid, Ahmed: *Taliban*. Pan Books, 2001, 51. o.
- 8 Uo., 98. o. (Ahmed Rashid – könyve mellékleteként – részletesen meg is adja minden egyes prominens tálib személyiség pontos törzsi és egyéb hovatartozását.)
- 9 Halász György: *Afganisztán gyújtópontban*. Kossuth, 1980, 78–79. o.
- 10 Girardet, Edward R.: *Afghanistan, The Soviet War*. St. Martin's Press, New York, 1985. 19. o. és Mir Aqa Haqqju: *Afghanistan va Modakhelat-e Khareji (Afghanistan and Foreign Interferences)* Teherán, 1380, 83. o.
- 11 Girardet, Edward R.: *Afghanistan, The Soviet War*. St. Martin's Press, New York, 1985. 143. o.
- 12 Rubinstein, Alvin Z.: *The Last Years of Peaceful Coexistence: Soviet-Afghan Relations 1963–1978*. In: *The Middle East Journal*, Volume 36. No. 2. Spring 1982, 178–181. o.
- 13 Már Da'ud idején is kb. 350 szovjet katonai tanácsadó tartózkodott Afganisztánban. Lásd: Edward R. Girardet: *Afghanistan, The Soviet War*. St. Martin's Press, New York, 1985. 22. o.
- 14 *The New York Times*, 1989. dec. 17.
- 15 Pstrusinska, Jadwiga: *Afghanistan 1989 in Sociolinguistic Perspective*. Central Asian Survey, Incidental Papers Series No. 7. 39–40. o.
- 16 Halász György: *Afganisztán gyújtópontban*. Kossuth, 1980, 102–105. o.
- 17 Lásd Ahmed Rashid: *Taliban*. Pan Books, 2001, 49–50. o.
- 18 Lásd: *Global Patterns of International Terrorism*, USA State Department, 2001.
- 19 *Washington Post* és *International Herald Tribune*, 2002. márc. 25. (A hiba lényege: A tálib célpont bemérését végző műholdas helymeghatározó műszerben a bemérést követően elemet kellett cserélni, és a koordinátákat az elemcsere után küldte el a bemérést végző amerikai katona. Nem vette azonban figyelembe azt, hogy elemcsere után a készülék automatikusan a saját koordinátáira áll vissza, így módon a bemérést végző katona a saját koordinátáit küldte el tévedésből a légiereinek, és percekken belül a légiereő le is bombázta őt és a körülötte lévőket.)

